

Matei DAMIAN
Discursul politic – un dans al jargonului

Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați, ROMÂNIA
matei83@yahoo.com

Introducere

Studiul de față se vrea o tentativă succintă de inventariere a diverselor instanțe ale discursului politic, așa cum apar ele în economia subiectului unor opere literare. Alegem ilustrarea celor susținute prin citate, pentru a putea suprapune mai lesne verbul politic-literar peste câteva elemente necesare de teorie a jurnalismului; acestea din urmă ne vor fi utile spre reliefaarea unor aspecte ale discursului politic actual, pe fundalul căruia excursul literar va avea rolul de ferment.

1. Politicul în literatură

Înainte de apelul la factorul literar, trebuie enunțat unul dintre principiile fundamentale ale raportului publicație-public: cu cât publicul-țintă al unei hârtii media este mai puțin numeros, cu atât respectiva gură de presă ar adăposti scrieri mai grase calitativ. Astfel se explică termeni ca *public elitist* (format din intelectuali și extrem de redus numeric, propriu revistelor de cultură) și *public de tabloid* (redus calitativ, dar foarte numeros și de o extremă diversitate socială, hrană a cotidianelor de mare tiraj). Ca orice lege jurnalistică, și aceasta e alunecoasă, relativizând hotarele dintre termeni ca: text, calitate, public etc. Spectrul acestei probleme se arată și trupului efectiv al rândurilor de față: discursul puterii. În speță, s-ar naște următoarea ecuație: cu cât publicul receptor al verbului unui anumit personaj politic este mai numeros, cu atât calitatea discursului e mai scăzută. Injectându-ne împotriva aceluiași virus al relativului, purcedem la drum fără a avea pretenții de modificare genetică a consecutivei de mai sus în principală.

Sub domnia primului paragraf, așadar, vom încerca un timid excurs literar prin nămolurile puterii, câteodată prafuri ale Puterii.

Tudor Mușatescu naște în *Titanic Vals* un personaj politic total atipic și necesar apatic: Spirache, vârf de familie propulsat de rude spre cariera politică. Din simplu funcționar și consumator de presă în timpul liber, Spirache ajunge, total împotriva voinței sale, pe drumul spre un fotoliu de deputat. Merită precizat că protagonistul (ca și Gena, fiica sa din prima căsătorie) navighează contra curentului ce le umflă pânzele celorlalți. Proba supremă a diferențelor de viziune dintre Spirache și *restul* o reprezintă reacția pe care o au cele două tabere la citirea în presă a știrii ce anunța decesul fratelui multimilionar al viitorului politician: în timp ce familia jubilează discret la gândul apropiatei moșteniri, bărbatul simte o durere aproape organică la auzul veștii despre fratele său, fiind singurul care sperase la o întoarcere fericită a acestuia din croaziera pe Marea Neagră în care plecase. Un astfel de peisaj familial reprezintă rampa care-l propulsează pe Spirache spre alegeri, deci spre electorat. Traian aduce vești despre noul tip de discurs politic inventat de tatăl său:

TRAIAN: [...] De azi-de-dimineață, de când a început votarea, îl roagă toți candidații... partizanii... Nercea... în sfârșit, toți... „Zi și dumneata numai două vorbe, nene Spirache, să vezi alegătorii că nu ești mut!” Ași! Nici n-a vrut să audă... Că el nu e orator... că nu vrea să siluiască voința alegătorilor... prostii de-ale lui... Peste tot, la toate localurile de votare din județ și din oraș pe unde am cutreierat, vorbeau ceilalți pentru el și-l arătau cu mâna ca la moși [...] Adineauri, când ne duceam cu toți ai noștri spre club, ne-ntâlnim cu un grup de alegători... peste o mie de alegători, din vreo cinci-șase comune dimprejur [...] Și deodată, fără să bage de seamă nimeni, tata o șterge de lângă noi și țâștil! apare în balconul clubului[...] „Fraților! zice, viu în fața voastră [...] ca să vă rog să m-ascultați [...] Vă rog să nu mă votați! [...] Să nu mă votați, zice, fiindcă nu merit să intru în parlament, pentru că eu n-am făcut nimic pentru voi și nici n-am să pot să fac. De ce să vă mint și să înșel buna voastră credință?”

(Mușatescu 1983: 124-125)

Reacția membrilor familiei este ușor de dedus: tăcere consternată, urmată de corul indignării, pe mai multe voci. Altfel, discursul protagonistului este o inovație în sine, ca și reacția electoratului, deși suspansul dramatic face ca aceasta din urmă să aibă un grad mai mare de previzibil: Spirache este ales deputat cu o largă majoritate, toastul său discursiv electrizând masele și fabricând alegători în favoarea unui alt fel de politician. Deși literar seducătoare, vorbele lui Spirache ar putea fi interpretate fără îndoială în plan real (deci actual) ca populiste într-o țară „cu demonul politiciii” [Călinescu 1982: 413], deși ar reprezenta încă o doză de clinic într-un peisaj total măcinat de morbul clonării întru clișeizare a discursului, constant rectiliniu înspre absolutismul limbii de lemn.

Mergând implacabil spre conformism, vom aduce în discuție, tot pe teritoriul literaturii, două direcții principale ale vorbelor celor puternici: prima situație se referă la discursul ca factor ce modelează personajul politic, fără ca electoratul să intre pregnant în scenă (el va fi uneori element de decor creat și judecat ca atare), în timp ce a doua intermediază reprezentarea maselor ca rezultat al discursului; ele există oricând, dar se pun în mișcare doar ca receptori fideli ai comunicatului oficial; bineînțeles că melanjul celor două direcții nu e interzis.

Discursul ce se satură de propria suficiență, fără să aibă nevoie de alți susținători în afara unor păpuși cu vocabular limitat, este cel mai bine ilustrat de I. L. Caragiale, în *O scrisoare pierdută*. Impresia după o lectură atentă poartă parfum de paradox: deși bătălia politică se prezintă ca un vacarm superb și cu efect garantat, nu se poate nega un fapt matematic, inerent unei eventuale transpuneri a literarului în real, anume lipsa electoratului. Acesta există ca personaj, însă componentii sunt amorfi și total insipizi; ei ființează doar ca pictori idiști ai celor pe care-i susțin. Un singur individ al acestei mase iese în evidență: cetățeanul turmentat. Cu toate acestea, el nu este un produs al discursului (pe care nu se sfiește să-l amendeze la un moment dat), ci un adjunct al șantajului. Siamezii Farfuridi și Brânzovenescu se laudă cu un statut malformat, dublu-incert: sunt membrii tuturor organizațiilor posibile, deci vor avea mână grea în alegerea unui candidat convenabil. Politicianul efectiv este simplă fotografie până ce discursul îl transformă în proiecție video; de altfel, motorul piesei se rezumă la discursul politic, cel care pune în mișcare totul, de la bețiv la adulter și de la scrisoare la presă. Dimensiunile acestuia ca vector al desfășurării subiectului operei sunt, deci, mult accentuate față de situația din *Titanic Vals*, unde cazonul *speech* al lui Spirache prefațează deznodământul piesei. Nu insistăm asupra modului în care discursul caracterizează personajul. Caragiale creează discurs politic, iar acesta construiește personajele; de altfel, dramaturgul e aproape un ziarist măcar ca viziune. Replicile înfierbântate ale lui Cațavencu ori cele agricole ale lui Trahanache par părți ale unui interviu-portret.

În peisajul în care ne mișcăm, o situație oarecum bizară găsim în romanul *Moromeții*, al lui Marin Preda. Potențialii alegători se reunesc în Poiana lui Iocan, un fel de agenție de prelucrare a știrilor. Presa joacă și în acest caz un rol important prin materia primă pe care o furnizează; discursul regelui este preluat de Ilie Moromete și condimentat într-atât de mult, încât până și unul dintre zilierii agenției, Ion al lui Mii, reușește să înțeleagă ceva:

He! Cade guvernul!, exclamă Ion al lui Mii, fericit că înțelesese în sfârșit și el ceva din ce se citise.

(Preda 1981: 128)

Așadar, informația primă este prelucrată, fără ca auditoriul să aducă vreo obiecție; discursul, chiar dacă nu electoral, este cel puțin politic. Chiar dacă nu spune nimic despre personalitatea autorului, el funcționează perfect ca pretext pentru a-i caracteriza tocmai pe cei care în mod normal s-ar reuni sub denumirea de *public*. Tot în această operă funcționează o altă situație singulară: cea a personajelor politice provenite din tabăra cealaltă, a potențialilor alegători. Aici modificările în domeniul discursului rămân aproape insesizabile. De altfel, noțiunea de putere este în acest caz un mutant, fiindcă segmentul de glisare de la un statut la celălalt este extrem de scurt.

Dacă *Moromeții* ca paletă a discursului politic se înscrie doar parțial în ultima direcție dintre cele două amintite mai sus, mult mai clară este orientarea subiectului romanului *Răscoala*, de Liviu Rebreanu. În această operă reprezentanții puterii sunt, cu rare excepții, personaje care, deși desenate perfect, arată slăbiciuni morale intolerabile pe terenul stăpânit tot mai amenințător de *gloate*, personaj cu multe capete, ce nu se lasă convins ușor. În acest caz discursul puterii pare a păși pe sticlă, în permanent pericol de a aluneca și a se transforma în țândări. Nimic nu rezistă unui public ostil (sau măcar sensibilizat în direcția greșită); până și cel mai convingător discurs, cel al lui Miron Iuga, se lovește de implacabila forță a neîncrederii țăranilor, complexul de împrejurări conducând spre linșarea reprezentantului puterii. Alte pledoarii duc la reacții asemănătoare.

Politicul este izgonit total într-o situație asemănătoare pe care o găsim în romanul lui Duiliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*. Discursul se înalță pudic și fragmentat de teamă din piepturile a patru oameni ai puterii, cu singura menire de a-i salva din colții *gloatei*. Totuși, funcționând lemnos, efectul nu e nul. Măcar de-ar fi. În schimb, oamenii în negru, conștienți că, vorbind țăranilor, nu au făcut decât să toarne gaz pe foc, sunt fericiți că au scăpat întregi, nu datorită vorbelor. Poate dimpotrivă.

Socialul constituie cadrul nuvelei *Alexandru Lăpușneanul*, în „regia” lui Costache Negruzzi. În primul rând trebuie precizat că *gloata* este de temut când sfârtecă (vezi linșarea lui Moțoc și remarca laconică a domnitorului: „Proști, dar mulți”), însă devine obedientă până la dispariție în raza discursurilor regale. Dintr-o secvență de extrem dinamism în scena cu Moțoc, personajul colectiv devine o simplă funcție a discursului, mai înghețat decât în cazul lui Caragiale, deși mai numeros. În al doilea rând, personajul politic este pus aici sub lumina vânătorii a patologicului, ceea ce-l apropie magnetic de realul imediat. De altfel, personajul Alexandru-Vodă este atât de izbutit pictat, încât are privilegiul de a face trecerea de la idilic literar la discursul politic actual și rezultantele acestuia.

2. *Politicul actual*

Un studiu amplu în domeniu de-abia acum ar putea fi inițiat. Cu toate acestea, ne propunem spre final doar să punctăm principalele aspecte ale problemei în discuție. În politicul actual, discursul este privit cu indiferență (studiată, afectată, totală etc.) de public și cu resemnare profesional cosmetizată de către ziariști. Ambele categorii știu că limbajul politic este unul de plăci aglomerate, cu diferența că ultimii ar putea scrie tratate pe marginea verbului politic gol. Astăzi, până și cărțile de teoria jurnalismului vorbesc despre aceste aspecte ca „tehnici de a prelua controlul discuției” sau „tehnici de eludare a întrebărilor nedorite”. Analistii media sunt de părere că treaba reporterilor politici începe să fie din ce în ce mai clară, în sensul că rămân doar două variante de a publica un interviu cu o personalitate politică: omul politic este lăsat să dicteze interviul, și atunci informațiile vor fi prefabricate, sau interviul va fi unul monden, cu zero cantitate de informație, dar cu un politician mulțumit în plus. Se pune aici problema legitimității unei duble dictaturi: a politicianului și a publicului. Dacă prima duce la parainformare, a doua pare mai onestă, chiar necesară până la un punct; de fapt, informațiile culese de reporter din discursul politic trebuie furnizate nealterate publicului ca personaj care dictează doar corectitudinea fluxului de informație prin calitatea sa de cumpărător.

Concluzii

Faptul că prezentul studiu a fost succint în ultima sa parte se datorează mai ales scopului, care, în orice caz, nu e acela de a impune standarde ci, așa cum am precizat mai sus, de a încerca marea cu degetul printr-o paralelă pe linia literar-actual. În special prima parte a acestui segment a fost detaliată, insistându-se nu atât în direcția personajului-politician cât spre public și reacțiile sale la diferite tipuri de discurs. Perspectiva sociologică este extrem de importantă în speță, atât sub aspect literar, cât și actual; publicul există dintotdeauna, însă este modelat invariabil de către cei care au la îndemână discursul, ca și de cei care posedă tehnica de a-l îndruma.

Referințe

- MUȘATESCU, T. 1983. *Titanic Vals*. București: Eminescu.
CĂLINESCU, G. 1982. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. București: Minerva.
PREDA, M. 1981. *Moromeții*. București: Cartea Românească.